

Fulvio Šuran

Sveučilište "Juraj Dobrila" u Puli, Hrvatska
fsuran@unipu.hr

Masmediji: glasogovornici znanstveno tehnološkog aparata²²

Sažetak

Dominantni znanstveno-tehnološki Aparat doveo je do velikog i neizbježnog preokreta u shvaćanju ljudskih vrijednosti. To je dovelo do toga da danas, željeli mi to ili ne, navedeni Aparat neizbježno upravlja svijetom unutar kojeg i sam čovjek mu je postao funkcionalno podređen.

To isto vrijedi i za masmediji koji su, u pravom smislu riječi, postali glasnogovornici sve dominantnijeg Aparata (Stuart Wilde). Naime riječ je o radikalnoj promjeni ako ne i o preobražaju same stvarnosti, budući da svako sredstvo suvremene kompjutorske komunikacije predstavlja samo dio one "mreže" koja, u službi "mega-aparata" u vidu "virtualnog prostora", predstavlja zaseban svijet unutar kojega je inhibiran svaki vid slobode djelovanja i gdje ponovno su oživjele i djeluju „imago“, „signa“ ili "barbara et arcana carmina" kao utjelovljenje sila antičkih božanstva (James Hillman).

Iako isprva tehnologija djeluje samo kao sredstvo, ona se postupno pretvorila u zasebnu realnost koja teži ka tome da tu istu realnost, kao prirodu stvari, postupno i u potpunosti zamijeni. Taj preokret, uslijed kojega su sredstva postala ciljem, nedvojbeno dovodi i do nekih bitnihe antropoloških promjena uzrokovana

22 Ovaj tekst nastavak je i završetak prethodnog izlaganja „Masovni mediji jesu svijet: lažna moralna neutralnost tehničkih sredstava“ pripremljenog za prvi Međunarodni interdisciplinarni simpozij: Filozofija medija, Cres, rujan 2011.

upravo masovnim medijima. Preobražaj stoga ne zahvaća samo masmediji već i samoga čovjeka. Zapravo riječ je o rađanju jednog novog čovjeka: tehnološkog čovjeka nasuprot već prevaziđenog čovjeka tradicije.

Ključne riječi: *masovni mediji, masovna kultura, masifikacija, atomizacija, znanstveno-tehnološki Aparat, tautološka komunikacija, javno mnijenje, svijet kao predodžba, kodifikacija svijeta, medijsko uvjetovanje.*

Tautološka komunikacija medija. Konformistično društvo, usprkos bezbrojnim glasovima i licima koji se neprestano pojavljuju i šire preko medija, ili možda baš zbog toga, u svom totalitetu raspravlja samo sa sobom. Ustvari, radi se o nekoj vrsti kolektivnog monologa koji obuhvaća cijelo čovječanstvo, budući da se u suvremeno doba u osnovi onoga koji govori i onoga koji sluša ne nalazi, kao što je to bilo u predtehnološkom razdoblju, jedno relevantno drukčije iskustvo svijeta. Mi danas živimo u svijetu koji nam medije prikazuje i tumači u sve jednoličnijem obliku, kao što su i sve identičniji izrazi i prazne riječi koje mediji upotrebljavaju kako bi prikazali svijet.

Rezultat svega toga je jedna vrsta tautološke komunikacije, gdje tko sluša i čuje ono što se ustvari i ne razlikuje mnogo od onoga što bi i on sam izrekao u sličnoj prigodi, a tko govori kazuje one iste stvari koje bi isto tako mogao slušati od bilo koga. Radi se, dakle, kao što smo gore već naveli, o sveopćenitijem i sveobuhvatnijem kolektivnom monologu koji pojedincu daje određenu sigurnost predstavljajući općeprihvaćenu svakidašnjicu, u obliku normalnog življenja i sporazumijevanja. Može se na neki način pretpostaviti kako sveopća rasprostranjenost komunikacijskih medija, kojoj je razvoj tehnike naveliko doprinio, teži ukidanju, aboliranju, poništavanju same nužnosti međusobne komunikacije. Dajući čovjeku, naročito zapadnom čovjeku, iluziju kako se sigurnost njegovog svijeta zasniva na istomišljenosti. Sve smo više svjedoci niveliranja i prostituiranja podataka budući da istovremenost raznoraznih novosti koje ispunjavaju eter progresivno ukidaju one razlike koje još postoje (tamo gdje ih još ima) između ljudi. Zbog toga postaje suvišno, ako ne nemoguće, govoriti u prvoj osobi. Na taj način komunikacijska sredstva prestaju biti obična upotrebna sredstva jer u svojoj cjelini sačinjavaju jedan poseban svjetonazor izvan kojeg nije dano imati jedno drugo i različito iskustvo.

Danas, dakle, **mediji nisu više samo jedno puko sredstvo**, koliko su, unutar sve rasprostranjenijeg i dominantnijeg znanstveno-tehnološkog aparata, zaseban svijet. Dapače, jedini pravi svijet. Učestalo, općeprihvaćeno i uvaženo je mišljenje da svaki ljudski pojedinac može slobodno raspolagati sredstvima komuniciranja i to kao s nečim neutralnim u odnosu na svoju prirodu. Pri tom uopće ne sumnjajući da se i njegove ljudske osobine, njegova **priroda** može modificirati i to baš na osnovi onih modaliteta, modusa, načina pomoću kojih se tehnički sve više naginje u

međusobnoj komunikaciji. Budući da i sam čovjek, njegova priroda, nikada nije bio neovisan od načina manipulacije svijeta, ne osvrnuti se na dalekosežne posljedice tehničkih ostvarenja, ne pridati važnost sve sveobuhvatnijem odnosu čovjeka i tehnika, znači ne shvatiti da se daljnjim razvojem znanstveno-tehnološkog aparata ne mijenjaju se samo sredstva komunikacije već i samo ljudsko biće, tj. sam čovjek. To je svojevremeno već konstatirao i M. McLuhan u *Understanding media* 1964²³.

Ustvari, to proizlazi iz same činjenice da tehnika, kada prelazi određeni nivo razvoja, prestaje biti obično sredstvo u čovječjim rukama. Budući da se tada pretvara, preoblikuje u mehanizam koji, kako bi optimalno funkcionirao reproducirajući ljudsku normalnost, od čovjeka traži da se pretvori u njegov dodatak, postajući tako njegov poslušni službenik. To vrijedi i u slučaju sredstava komunikacije, koja nije dovoljno definirati kao obična sredstva kako bi prikrili činjenicu da su, na neki način, postala zaseban svijet koji se polako, ali neminovno, priprema zamijeniti realni svijet.

Kako bismo to donekle i shvatili dovoljno je pojmiti da sredstvo postoji u funkciji jednog cilja kojeg smo slobodno izabrali i u odnosu na kojeg sredstvo služi kao posrednik. Nije, međutim, teško uvidjeti da određeni tehnički aparati, npr. telefon, radio ili televizija (a da ne govorimo o kompjutoru) nikako nisu neka uobičajena sredstva kao što su na primjer kliješta ili čekić. Naime, oni ne posjeduju osobine posrednika, budući da ne posreduju ništa, jer nemaju nikakvog smisla ako nisu povezani s drugim telefonima, radioprijemnicima, televizorima, kompjutorima diljem kugle zemaljske. Ako uzmemo u obzir bilo koji od spomenutih sredstava moramo to uraditi, tj. uzeti ga u obzir samo u sklopu jednog određenog komunikacijskog sustava jer se njegova egzistencija opravdava jedino postojanjem drugih istih ili sličnih sredstava, od kojih svaki zasebni aparat ima određene potrebe i određene zahtjeve za postojanje. To znači da odvojeni od sustava u kojem oni djeluju, svaki od ovih spomenutih komunikacijskih sredstava prestaje biti komunikacijsko sredstvo, ono postaje suvišno. Budući da svaki kompjuterizirani aparat, bilo da se radi o telefonu, televiziji, radiju ili o nečem drugome ustvari predstavlja samo mali dio onog megaaparata, kojeg mi nazivamo *mreža*, i kojeg nikako ne možemo poistovjetiti s jednim običnim sredstvom na usluzi pojedincu kako bi dostigao cilj kojeg je on slobodno izabrao.

Mreža, ili *kiberprostor*, predstavlja zaseban svijet, dakle, nešto sasvim drugačije od običnog aparata jer, za razliku od sredstva, kojeg svatko od nas može upotrijebiti i iskoristiti kako bi dostigao željene ciljeve, s tim svijetom nije nam dana nikakva mogućnost izbora, nije nam dozvoljena nikakva sloboda izražavanja osim one da budemo dio tog svijeta. Ne postoji nikakav drugi, alternativni svijet u kojem se čovjek može povući. Međutim, je li ikako moguće ostati postrani u svijetu u kojem stvarnost svijeta nema nikakve vrijednosti; u kojem vlastito, doživljeno iskustvo nema nikakvu mogućnost neposrednog priopćavanja, osim u njegovoj medijskoj prenosivosti u vidu njegovog ostvarenja u telekomunikacijskoj verziji?

23 M. McLuhan, „*Understanding media*“ (1964). U talijanskom prijevodu: *Gli strumenti della comunicazione*, Il Saggiatore izdanje, Milano 1967.

Svijet kao tumačenje. Ljudi su oduvijek mislili da shvaćaju svijet u kojem žive, a ustvari nikad nisu krenuli dalje od tumačenja kojeg su različite epohe davale o tom svijetu²⁴. Tako je, na primjer, u antičko doba svijet bio shvaćen na mitološki način, u srednjem vijeku posredstvom religije, u moderno doba na znanstveni način, a danas od sveprisutnog dominantnog znanstveno-tehničkog aparata. To, dakle, znači da u svim tim razdobljima ljudi nisu ‘stanovali’, živjeli u realnom svijetu, već u njegovom različitom tumačenju: prije mitskom, pa religijskom, kasnije znanstvenom, a danas u onom tehnološkom. Smatram da čovjek nije nikada imao neposredan odnos sa stvarima, već uvijek i samo s uvjerenjima preko kojih se stvari nama predstavljaju, jer da nije to tako ne bi mogli govoriti o različitim povijesnim razdobljima, pa ni o samoj povijesti²⁵.

Od samog rođenja svatko, uz pomoć životnih priča onih koji su odgovorni za naš odgoj i tumačenja o stvarima koja dobivamo od sredstava javnog priopćavanja nauči koji je smisao stvari. Odgojiti znači opisati svijet u kojem živimo i djelujemo na način koji će svakome omogućiti da barata vanjskim stvarima i prilikama na predvidljiv način. Televizija, neprestano, bez ikakvog zastoja distribuirajući unaprijed obrađen i upakiran sadržaj stvari kao i njihove raznorazne načine i mogućnosti uporabe, nastavlja onu već ustaljenu odgojnu praksu koja kodificira, i to ne zato što manipulira, vara, laže, nego jednostavno zato što je njegov način opisivanja svijeta. Inače radi se o svijetu koji ne postoji osim u tom njezinom opisivanju, dakle, kao jedna sveopća i sveobuhvatna predodžba.

Svi danas gledaju televiziju ili/i upotrebljavaju kompjutor koristeći internet, i u većini slučajeva ne zato da bi obogatili vlastito znanje, s obzirom da uz njihovu pomoć mogu pronaći najveći broj podataka i informacija o raznim tamama koje internet nudi, nego jednostavno zato što egzistiraju, što postoje kao ljudski pojedinci na svijetu. Radi se o svijetu koji svoje najrasprostranjenije, najkompletnije i najsveobuhvatnije tumačenje nalazi na televiziji, ali i sve više i na internetu. Religija, politika, tržište, rat, radost, patnja, smrt sve su to teme koje svoje odgovorno i znanstveno tumačenje, ali i odgojno zaštićeno prikazanje i objašnjenje nalaze u tim danas egzistencijalno neizbježnim aparatima javnog priopćavanja jer su oni ti koji nas danas uče kako se treba nadati, moliti, vladati i općenito živjeti. Zauzimajući tako onu odgojnu ulogu i odgovornost koju su svojevremeno imali oni koji su neposredno bili odgovorni za naš odgoj, bila to obitelj ili škola, ili su se te stvari u ono predtehničko vrijeme učile neposredno iz vlastitog iskustva o svijetu u kojem se živjelo. Danas je telekomunikacija ona dimenzija stvarnosti koja raširujući svoj utjecaj na čitavo čovječanstvo predstavlja našu najrasprostranjeniju okolinu. Čak i kada netko svojevolumeno odluči ostati po strani, ne participirati u djelovanju unutar te telekomunikacijske dimenzije stvarnosti, čak i tada postaje neizbježno sudjelovati u tom autističnom monologu ili tautološkom dijalogu s obzirom na to da su svi ostali neprestano pod utjecaj telekomunikacijskog odgoja u vidu kolektivnog monologa. Postaje, dakle, neminovno da se svakodnevno dolazi u dodir s uvijek prisutnim ekranom, koji je uvijek otvoren za javno shvaćanje svijeta.

24 G. Colli, *La filosofia dell'espressione*, Adelphi izdanje, Milano 1997.

25 E. Severino, *La follia dell'angelo*, Rizzoli izdanje, Milano 2001.

Javno mnijenje kao prijelomno ogledalo medijskih informacija. Ako se s one strane ljudskog shvaćanja i opisivanja stvarnosti ne nalazi nikakav realni svijet kojeg je moguće i drugačije tumačiti, tada telekomunikacija prestaje biti puko sredstvo čiji je glavni cilj objelodaniti i javno obilježiti neke činjenice, tj. napraviti da neke relevantne činjenice postaju javne, budući da tada i sama promidžba koju promiče postaje onaj cilj zbog čije se medijski izmišljene relevantnosti stvari i događaju.

Na taj način informacija prestaje biti samo obično izvješće, pretvarajući se i s vremenom stvarno postajući ona prava i istinita osnova priželjkivanog događaja ili činjenice, i to ne više u uobičajenom smislu riječi, nego s obzirom na to da bez objavljivanja određenih podataka i planiranog širenja istih kao relevantnih informacija mnogi svjetski događaji i činjenice ne bi imale velik utjecaj u stvaranju javnog mnijenja, i to zato što se mnogi postupci ne bi ni događali kad se njima ne bi davala velika medijska pozornost, tj. kada ih sredstva komunikacije ne bi prenosila. Međutim, sve smo više svjedoci kako se danas u svijetu mnoge stvari dešavaju jer se o njima i govori, dovoljno je ovdje spomenuti suvremeni terorizam, a jedini svijet kojeg poznajemo je stvarnost koja se dešava jer se o njoj i govori, a svijet informacija je i jedini kojeg danas poznajemo.

Ovdje se, dakle, ne radi više o svijetu činjenica koji se pretapa u objektivnost informacija, već o izvjesnim događajima koji se zbivaju radi informacije, koje se ne bi uopće dešavale kad ne bi bilo telekomunikacijskih sustava jer ne bi imale nikakav utjecaj na svjetsko javno mnijenje. Oni jesu radi informacije jer se ništa danas ne dašava i ne čini ako nije telekomunikacijski relevantno. U tome se i nalazi razlika između različitih tradicionalnih, predtehnoloških svjetova i sveobuhvatnijeg suvremenog, tehnološkog svijeta u kojem se sve dešava i postoji u sklopu sve veće uspješnosti znanstveno-tehnološkog aparata čija se etika zasniva na načelu zadovoljavanja sve većeg broja ciljeva. U tom smislu može se pretpostaviti da bi samo pronalaženje iskonskog, izvornog svijeta u kojem vlada tišina informacija moglo i čovjeku vratiti njegovu vlastitu izvornost ili, kako bi rekao Nietzsche, „s one strane dobra i zla, ali to danas nije više moguće. Danas se svijet pojavljuje jedino u ovisnosti o pobjedonosnoj civilizacijskoj strukturi, kao željeno tumačenje, unutar općeprihvaćenog sustava vrijednosti i to u vidu naracije.

Efekte i posljedice ovog razrješenja lako su uočljivi i shvatljivi ako svoju pažnju usmjerimo prema onoj igri konsenzusa koju nazivamo demokracijom. Ako nije više moguće odvojiti realnost svijeta od pukog pripovijedanja istog, tada se konsensus ne odnosi više na datost, na činjenično stanje, već pretežno, gotovo isključivo, na samo opisivanje događaja. Dakle, došlo se do toga da je čisto opisivanje stvarnosti preuzelo mjesto same stvarnosti. Inače, smatra se da u demokraciji svatko ima pravo na vlastito mišljenje koje ima pravo slobodno ispoljavati na verbalan i pisani način, tj. može dati vlastiti opis svijetu.

U tom su smislu donedavno i različite stranke imale i vlastitu 'ideologiju' koja je na svojevrsan način predstavljala i izražavala određenu viziju svijeta. Bilo je to vrijeme u kojem su i sindikati predstavljali radnike, trgovačke udruge trgovce, industrijske udruge poduzetnike, i tako dalje. A danas? Danas je pak televizija ta koja je preuzela zadaću predstavljanja ovih zasebnih kategorija kao i istovremenog posredovanja u njihovoj međusobnoj debati. Nije teško uvidjeti kako se danas svijet tumači i stvara konsenzus samo u tom indirektnom prikazivanju svijeta.

Konsenzus koji se ne usredotočuje na stvari, ne dostiže srž samih stvari, već se zaustavlja na njihovom predstavljanju – na svijetu kao predodžbi, rekao bi Schopenhauer – kao u onoj igri ogledala gdje je istraživanje javnog mnijenja istovjetno s istraživanjem djelotvornosti samih medija u uvjeravanju svojih vjernih pretplatnika. Mediji koji prije stvaraju javno mnijenje, a tek poslije istražuju ono što su sami stvorili. U tom smislu sredstvo, u vidu 'mediuma', nije toliko televizija, koliko umjetno stvoreno javno mnijenje, budući da je reducirano na prijelomno ogledalo televizijske debate ili govora u kojem se slavi pobjedonosna interpretacija općeprihvaćenog prikazivanja svijeta. Dakle, ne više 'svijet kao volja i predodžba', nego predodžba svijeta prema pobjedonosnoj i dominantnoj volji, koja u suvremeno doba nije ona predodžba demokracije ili kapitalizma koliko ona sveopće dominantnog znanstveno-tehnološkog aparata.

U stvari, u tome nema ničega novoga od onoga što se dešavalo već u antičko ili srednjovjekovno doba – kada se slavio mitski ili religiozni govor. Razlika se, međutim, nalazi u tome što se u antičkim društvima govor pretežito koristio na trgovima ili se propovijedalo u crkvama, bio je, dakle, ograničen u svom širenju i javnom obuhvaćanju. U to vrijeme nije nikako bilo moguće dostići cijelu javnost. Postojala su mjesta na kojima su se rađali nova, različita uvjerenja, mišljenja i govori, koji su u sebi potencijalno sadržavali i mogućnost različitih povijesnih novina. Danas su ta mjesta praktički ukinuta, pa ukoliko se i povijesna novina želi izraziti, morat će se neminovno služiti telekomunikacijskim sredstvima, njihovom logikom i etikom priopćavanja, da bi se, na kraju, prikazala u oblicima koje je nama danas nemoguće i naslutiti.

Kazalište svijeta i njegova predodžbena nedostupnost. Ne samo da se svijet dešava u cilju njegovog dirigiranog prikazivanja, već je i taj voljno prikazani svijet jedini koji nam je dan kako bi u njemu stanovali. I to s posljedicama koje se povezuju s ontološkim ambiguitetom ove figure, koja neprestano oscilira između prisutnosti i odsutnosti, između stvarnosti i nestvarnosti. U jednoj surealnoj vremenskoj dimenziji gdje svijet istovremeno i jest i nije, postoji i ne postoji, biva i ne biva, jer se izgubio onaj reciprocitet izvornog odnosa između čovjeka i svijeta. To čovjeka pretvara u pukog gledatelja svjetskih zbivanja, budući da događaje promatra iz jedne siguronosne daljine koja ga osobno ne ugrožava kao promatrača jer nema nikakvog glasa na medijski prikazane događaje koji, međutim, dirigirano utječu na njegovo društveno-političko odlučivanje.

Za razliku, dakle, od stvarnog svijeta, predodžba o svijetu ne prihvaća nikakvo upletanje ili posredovanje, i daje gledatelju sliku o stvarnosti onakvu kakvu ona želi biti, i to kao da nema ni gledatelja već samo figure koje ona samovoljno dirigira. Čovjek, sa svoje strane, koji je u gledatelja nehotimično pretvoren, bolje reći degradiran, može upotrijebiti prikazani svijet kao što se upotrebljava bilo koji predmet. Ovdje se, dakle, ne radi više, kao kod Heideggera, o međusobnom pripadanju i sudjelovanju čovjeka i svijeta, već o jednostavnom redosljedu pojavljivanja unaprijed pripremljenih predodžbi o svijetu kojima čovjek, pretvoren u poslušnog kazališnog gledatelja koji, kao tijekom kazališne predstave, ne može više neposredno ni sudjelovati. Ovdje mediji više ne posreduju između čovjeka i svijeta, nego su jedini prihvatljiv svijet za čovjeka jer ne dopuštaju da se susretanje između čovjeka i svijeta ostvaruje u jednoj životnoj situaciji, u jednom izvornom iskustvu.

Destrukturalizacija prostora i vremena. Predodžba o svijetu koju nam mediji poslužuju iskrivljuje istinski odnos čovjeka i svijeta i to ne samo zato što onemogućava postojanje jednog realnog kontakta i sporazumijevanja sa svijetom, nego i zato što, sažimajući cijelu dimenziju vremenske uzastopnosti unutar trenutačnosti i relativnosti sadašnjice, a dimenziju prostorne protežnosti sažetu u točnost promatralačkog kuta, čovjeku oduzima onu donedavna njemu svojstvenu prostorno-vremensku dimenziju koja se nalazila i u osnovi njegovog iskustva o svijetu.

Ustvari, između imaginarnog i stvarnog svijeta oduvijek je postojao onaj vremenski razmak koji kreativnoj imaginarnoj vizualizaciji omogućava eventualne buduće događaje, da ih oživi čineći da odsutno, još nepostojeće postane vidljivo i prisutno, i tako predvidi stvaranje jednog drukčijeg svijeta. Uvidjevši dato činjenično stanje ono što se u njezinoj osnovi pojavljivanja nalazi, imaginacija može u mogućim budućim događajima pogoditi ako ne i uvidjeti ostvarenje izvorne smislenosti stvari koje manjka svakoj percipiranoj datosti.

Predodžba, koju nam mediji nude, smanjuje razmak između percipiranog i imaginarnog, i brišući svaki mogući odnos koji sadašnjost strukturalno povezuje s budućnošću, sadašnjost pretvara u istovremenost svega.

Sve se to, dakle, nalazi u predodžbi koju nam mediji nude i koja, nagomilavajući na ekran, u istovremenosti (onog) “ovdje” i “sada” sva mjesta, sve događaje, sve činjenice, stvaraju onu sveprisutnost onog “ovdje” i “sada” koji događajima, ali i onome koji tome prisustvuje, oduzima vremensku uzastopnost i prostornu protežnost, zbog čega se on, na isti način kao i događajima kojima prisustvuje, nalazi u paradoksalnom stanju istovremenog prisustvovanja ovdje, ali i drugdje.

Ovo stanje sveprisutnosti koje određuje da se bude svugdje, dakle nigdje, oslabljuje načelo indentiteta, pojedinačnog ustanovljivanja, koje nalazi svoju osnovu u vremenski određenom prostornom ograničenju, proizvođači takvog pojedinca koji, zbog toga što se njegov identitet nalazi raspršen u mnoštvu slika svijeta, živi i djeluje pod lažnim uvjerenjem da svijet može spoznati istovremeno u svom totalitetu, koji je međutim nepovratno nestao iza obzorja pobjedonosne predodžbe stvarnosti.

S destrukcijom prostorno-vremenske dimenzije, s njezinom abolicijom posredstvom medija slaže se i M. McLuhan koji o tome piše u svojoj već spomenutoj knjizi iz 1964. godine „Understanding media“²⁶.

Lažna moralna neutralnost tehničkih sredstava. To razrješenje svijeta u svojoj predodžbi, rastvaranje ustaljenog prostorno-vremenskog modaliteta pomoću kojeg je dosada čovjek imao iskustva o svijetu, nadalje, oslabljenje načela identiteta ili pojedinačnog ustanovljivanja koje je posjedovao onakve prostorno-vremenske ograničenosti, čovjeka neminovno vodi do posljedičnog buncanja o vlastitoj svemoćnosti. Samo su neke od realnih posljedica koje smo ovdje prozvali kako bi definitivno i odlučno pobili i opovrgnuli onu rasprostranjenu teoriju, koja donekle može čak izgledati očigledna ako ne i istinita, i prema kojoj bi tehnička oruđa ili pomagala bila neutralna sredstva i na raspolaganju za bilo koju upotrebu, jer njena moralnost ili nemoralnost, njihova ljudskost ili neljudskost, demokratičnost ili nedemokratičnost izričito ovisi o tome kako se ona koriste.

Ova rasprostranjena i opće prihvaćena teorija o moralnoj neutralnosti tehničkih pomagala, i uopće tehnike, osim što zaboravlja na činjenicu da se moral ograničava samo na jednostavno prihvaćanje postojećeg stanja, također zaboravlja da tehnički izumi nisu samo tehnički aparati, budući da sva tehnička pomagala zahtijevaju i određeni *modus operandi*. Radi se tu o takvom načinu rukovanja, upotrebe i ponašanja koji, baš zbog osobne implikacije operatera u sve specijaliziranijem rukovanju istih, iziskuje i samu promjenu djelatnikovog svjetonazora, budući da sve složenija tehnika neminovno obrađuje i onoga koji je upotrebljava i to neovisno i od samog načina pojedinačne upotrebe.

Mediji nas tako neminovno, ali sigurno udaljavaju od neposrednog odnosa s realnim svijetom, i to posredstvom njegove voljno konstruirane predodžbe za svaku sliku i priliku, daju nam jedno neprestano varirajuću prostorno-vremensku sadašnjost koja nas ostavlja bez ikakve mogućnosti slobodnog odlučivanja. I tu se radi o predodžbi stvarnosti koja se pojavljuje sva zgrčena i skupljena u istovremenost i u točnost sveprisutnog trenutka. Modificirajući tako i naš način djelovanja i doživljavanja različitih životnih iskustva i naše uobičajeno shvaćanje stvarnosti. Pretvaranjem fiktivnosti u istinu, a istinu u fiktivnost, približavaju nam ono što je daleko i udaljavaju nam ono što je blizu nas, privikavajući nas upoznavaju nas na taj način s nepoznanošću, nude nam virtualne kodove kojima možemo razriješiti i odgonetnuti, tumačiti i razumjeti realni svijet. Sa svoje strane ti telekomunikacijski modificirani egzistencijalni kodovi proizvode i neke bitne promjene u samom čovjeku i to neovisno o načinima upotrebe samih medija. Možemo stoga još jedanput zaključiti da mediji utječu na one koji ih upotrebljavaju, i to čak prije nego ih uopće upotrebljavaju, htjeli oni to ili ne.

To je razlog koji od nas traži da na nedvojben i jasan način opovrgnemo općeprihvaćenu tvrdnju koja govori o medijima uvjeravajući nas da se radi o neutralnim informativnim sredstvima, o običnim sredstvima javnog priopćavanja koja služe kako bi što neposrednije bili u dodiru sa svjetskim događajima i to u istom onom trenutku kada se oni dešavaju. Ako telefon, radio, televizija, kompjutor

26 Ibidem.

određuju novi odnos između nas i naših bližnjih, između nas i stvari, između stvari i nas, tada nas sredstva komunikacije itekako oblikuju i to neovisno o razlogu zbog kojeg ih upotrebljavamo. Dakle, neovisno o kojem se cilju radi, dapače i prije trenutka kada njima dodijelimo neki cilj.

Kolektivna svijest suvremenog pojedinca. Približavajući udaljenost, prisutno ono što je prostorno ili vremenski odsutno i nama dostupno, pri ruci, raspoloživo ono što inače ne bi nama bilo dostupno i na raspolaganju, mediji nas obdaruju sposobnošću svevidnosti i sveznanja, rasterećujući nas dužnosti da sami idemo na određeno mjesto kako bismo imali neposredno iskustvo, kako bismo dobili neposredne informacije o događajima koji se događaju na sasvim drugoj strani svijeta. To nikako ne znači da nas mediji stavljaju u neposredni kontakt s događajima, već s naracijama onih ljudskih bića koji su iskusili one događaje. Mi se, dakle, identificiramo samo sa svojim posrednim iskustvom, koje izvire iz sigurnosne daljine gdje ne postoji nikakve opasnosti za naš život. S vremenom taj i takvi doživljaji predstavljaju jedina relevantna iskustva koja imamo o svijetu koji nas telekomunikacijski okružuje i neprestano bombardira, nivelirajući i ujednačujući našu osobnost s ostalima koji imaju slična iskustva.

Ovo je i prednost svakog prepričavanja događaja, i to od davnina pa sve do danas. Bitna razlika između prijašnjih vremena i sadašnjice je u tome što mi danas pretežito živimo u svijetu one naracije kojom nas mediji neprestano opskrbljuju. Iako nam se često čini da smo zahvaljujući bezbrojnim informacijama, koje neprestano dobivamo od strane medija, slobodniji kako u biranju istih tako i u odlučivanju oko našeg posljedičnog djelovanja, ne smijemo zaboraviti da svaka novost, stavljajući nas eskluzivno u kontakt s našim posrednim iskustvom, prejudicira naše neposredno iskustvo. I to u smislu da nas priprema na njegovo prihvaćanje s jednim već unaprijed pripremljenim i izrečenim sudom, koji ne postoji samo za nas, već i za sve ostale. Ta virtualna, već kodificirana presuda, neovisno o svojoj vrijednosnoj istini, ima učinak zagonetavanja i snalaženja u svijetu kao naracije.

Svijet kao slika i prilika indukcijskog modela. Bilo koja novost, informacija, reklama, naročito kada je artikulirana posredstvom likova, slika ili predodžbe, i to neovisno o njegovoj istinitoj vrijednosti, označuje onu perspektivu promatranja koju treba posjedovati kako bismo uzeli u razmatranje neprisutnog. Ova perspektiva promatranja stvarnosti, stavljajući na pozornicu događaj, ne stavlja nas u kontakt s događajem, već s pripremom njegovog prikazivanja. Tada ono što informira istovremeno i kodificira i događaje o kojima govori, a taj učinak proizvoljnog kodeksa postaje interpretativno valjan kriterij same realnosti. Radi se o indukcijskom modelu koji oblikuje sve naše stavove i sudove, koji nas navodi da i kad djelujemo u realnom svijetu da se ponašamo na isti način kao što smo naučili ponašati se od indukcijskog modela.

Na taj se način reducira i razlika između stvarnosti i predodžbe, i zbog efekta ove redukcije, induktivni model kojeg smo prikupili u registar slika i predodžba neminovno proizvodi svoje efekte i u svijetu realnosti. Zato predodžba nema potrebu skrivati ili falsificirati stvarnost, već je samo fotografirati u nekom svom iznenađujućem ili senzacionalnom obliku priopćavanja zahvaljujući kojem, utječući na dimenziju u kojoj djeluje induktivni model, ima sposobnost preoblikovati svakodnevne i obične

dogadaje u nešto zasebno i neobično, svakodnevnicu u nevjerojatnost, na način da percepcija stvari može ostati aktivna unutar sveopće sheme stvarnosti, i neosjetljiva prema svemu što se nalazi izvan te sheme kao i prema svemu onome što ne proizlazi iz tog unaprijed određenog nacrtu.

Unaprijed konfekcionirani svijet. Dolazi se tako do proizvodnje uvjetovanih a priori koji se puno ne razlikuju od onih vizija svijeta koje primitivnom čovjeku nisu davale mogućnost, nisu dopuštale da razmatra sve one aspekte stvarnosti koji se nisu nalazili unutar vidokruga njihove simbolike. I kao što su nekada primitivni ljudi, promatrajući sistem simbola, vjerovali da vide svijet tako se i danas, reagirajući na efekte kodeksa, vjeruje da se reagira svijetu.

Kako bi uspjeh bio osiguran nužno je oblikovati potrebe i želje polazeći od onoga što biva svakodnevno ponuđeno i potrošeno, i to kao u terminima proizvedenog tako i u terminima informacija. Na način da nitko neće poželjeti nešto što mu nije određeno da dobije.

Nivelirajući iskustva i aspiracije, uvjetovani a priori stvaraju onu jednoličnost u načinima bivanja, htjenja, mišljenja i želja koja omogućuju predvidljivost ponašanja, dakle i racionalnost društveno-političkog sistema, koji u tom trenutku hiperprodukcije informacije nema više potrebu upotrebljavati represivna sredstva jer, pomoću etike (*'élenchos'*) znanstveno-tehnološkog aparata, uspijeva znanstveno uvjeriti nadležne da je nemoralno svako službeno nepotvrđeno ili nekonformističko ponašanje.

Radi se o moralu koji ima nakanu osloboditi svijet i uzdizati se iz kaosa vlastite nečitljivosti i besmislenosti u kojoj bi se i dalje nalazio da ne posjeduje zajedničke sheme čitanja. Za Heideggera²⁷ tehnika je ta koja doprinosi da se svijet, u vidu prirode stvari, manifestira čovjeku u svojoj punoći.

Predodžbena pobjeda nad svijetom. Kodeks koji prethodi kolektivnom monologu sredstava komunikacije inspirira se onom metafizičkom misijom koja za cilj ima što više prilagođavanje svijeta čovjeku, odstranjujući pri tom bilo koji još postojeći pokušaj otpora kojeg je čovjek susreo u svom odnošenju prema izvanjskom svijetu. Međutim taj pokušaj odstranjivanja bilo kojeg relevantnog otpora naspram svoje ograničenosti znači također odstraniti i svijet kao vanjsku realnost, uvrštavajući ga bezuvjetno unutar one ljudski ograničene i predvidljive predodžbe svijeta koja je savršeno adaptirana ljudskom shvaćanju i spremna za onakvu upotrebu kakvu nam mediji neprestano prikazuju. Taj svijet koji je razriješen u vlastitu predodžbu prilagođenom čovjeku ne traži više da bude interpretiran i objašnjen jer u samom trenutku svog pojavljivanja on se čovjeku predstavlja na ljudski oblikovan način. Svijet je u samom trenutku svog pojavljivanja izgubio svoj izvorni smisao oblikujući se na ljudsku sliku i priliku.

27 M. Heidegger, *Unterwegs zur Sprache* (1959). U talijanskom prijevodu: *In cammino verso il linguaggio*, Mursia izdanje, Milano 1973.

Mislim da ovdje nije potrebno napomenuti da se u takvim uvjetima savršene prilagodljivosti reducira, do ništavila, prostor slobode kao i potreba interpretacije. Problem je u tome što ova redukcija svijeta na ljudsku dimenziju shvaćanja ne može biti primijećena jer, kako bi do toga došlo, trebali bismo raspolagati još jednim svijetom u odnosu na pripovijedani svijet, koji je, međutim, jedini svijet u odnosu na opisani svijet, koji nam je jedini dan na korištenje od kolektivnog monologa masovnih medija. Mi, nasuprot Gothame Buddhe, nemamo nikakve mogućnosti da izađemo iz unaprijed određenih prostorno-vremenskih, ili ako želite društveno-povijesnih okvira.

U samom zanosu koji uvijek prati sve veće usavršavanje i pojačanje sredstava komunikacije i u literaturi koja ga anticipira, gotovo se uvijek izbjegava promatrati kako je čovjek primoran preoblikovati se u posljedičnu posljedicu ovog pojačanja.

Čovjek kao poslušni promatrač svjetskih događaja. Prvi antropološki oblik, prva antropološka figura od medija kompromitirano je sudjelovanje, tj. ono zajedničko iskustvo koje se nalazi kao osnivački motiv izvora svih kultura, i kao uvjet prenošenja poruka koje se unutar njega razmjenjuju, i koje su svima shvatljive jer su upisane u istoj simbolici proizašle iz zajedničkog iskustva.

Međutim, kolektivni monolog medija postavljaajući nas kao gledaoce, a ne kao sudionike jednog iskustva ili aktere jednog realnog događaja, dostavlja nam one poruke koje, neovisno od različitosti mogućih ciljeva kojima teže, prenose događaje koje imaju zajedničku činjenicu da mi ne sudjelujemo u tome, već samo trošimo njihove predodžbe.

Ovo obrazloženje koje vrijedi za televiziju, vrijedi, iako na prvi pogled možda tako i ne izgleda, i za internet, gdje zajednička potrošnja sredstava nije istovjetna jednom realnom zajedničkom iskustvu. To što se na internetu razmjenjuje, ustvari predstavlja jednu osobnu stvarnost koja se nikad ne pretvara u opću realnost, jer ovdje razmjena ima jedno solipsističko kretanje, gdje jedan beskonačni broj izoliranih pojedinaca priopćava vlastita ograničena gledanja na svijet kakva se njima prikazuju iz slobodno izabranog zatočeništva. Iz mjesta u kojem se svatko povlači ne zato da bi se odricao svijeta, već da ne bi izgubio ni djelić svijeta u slici i prilici apriorno konstruirane predodžbe.

Na taj način skriven iza jednog osobnog kompjutera, skriva se uvijek medijski oblikovan čovjek mase, čovjek kvantitete, jednodimenzionalni pojedinac, kojemu nisu potrebne oceanske plime, već oceanske samoće koje, štice pravom individualiteta, proizvode kao kućni majstori masovna dobra, i kao kućni potrošači troše ista masovna dobra koja su drugi anonimni usamljenici proizveli. Jer ako je nužno otići kući kako bismo preko medija saznali što se vani dešava, to znači da mediji deprivatiziraju privatnost, ali zato ne povećavaju društvenu dimenziju života. Kao i dom, i javnost je samo mjesto gdje se nalazimo a ne s kim se nalazimo. Upravo zato možemo ustvrditi da mediji osim što deprivatiziraju privatnost, isto tako oduzimaju i izvorni sadržaj javnom životu, postavljajući svakog pojedinca u ono svugdje gdje ga preporuke vode, bilo u kući, bilo u javnosti.

Iz toga neminovno proizlazi ono dvostruko prostorno postojanje kojeg G. Anders²⁸ naziva "šizotopia". Prema toj teoriji svatko se istovremeno nalazi upravo tamo gdje se nalazi, kao i tamo gdje ga vodi galama svijeta, u onom prostornom premještanju koje ne samo što proširuje njegovu nutrinu do granica svijeta, već je istovremeno i upotpunjuje vanjštinom, sve dokle se ne promijeni njegovo uobičajeno mjesto.

Istjerujući definitivno horror vacui, galama svijeta postaje podnožje svake komunikacije koja, hraneći se samo riječju koju sluša, postaje, ako ne beznačajna, zasigurno bezizražajna, jer nesposobna da proizvodi kvalitetu i specifičnost individualnog slušanja koje, sa svoje strane, bez razgovijetnog jezičnog izgovaranja, gubi svoju vlastitu artikulaciju.

Predodžbeno iskustvo kao pravo iskustvo. Dakle, ako s masovnim medijima više ne sudjelujemo u svjetskim događajima, budući da smo postali obični promatrači svjetskih događaja; ako ne posjedujemo više jedan vlastiti centar rasuđivanja jer smo *ubique simul*, istovremeno svugdje i nigdje; ako je naša nutrina, naša osobnost i privatnost istovjetna s našom vanjštinom, s javnim i društvenim životom; i ako naš govor i način izražavanja samog sebe posreduje u jednom tautološki unaprijed određenom kolektivnom monologu, tada ni naš način djelovanja ne posjeduje više onaj uobičajeni i grupno određeni oblik izražavanja. U svijetu kojeg ne treba više neposrednim iskustvima spoznati, budući da se danas svijet nama pojavljuje i pokazuje samo u obliku posredovanog iskustva, u liku slike ili predodžbe, to što trošimo nije više istinski svijet iskustva nego konfekcionirana i racionalizirana predodžba jednog fantomatskog svijeta i to zavisno o upotrebnoj svrsi i životnoj dobi. Ako taj fantomatski svijet možemo prizivati u bilo kojem trenutku, tada se i pojam osobnog ograničenja i djelatne svemoći međusobno miješaju. Apsurdnost te situacije pokazuje se kada se shvati da sveopća mogućnost promatranja svijeta bez mogućnosti da s tim svijetom nekako kontaktiramo, a još manje da u njemu sudjelujemo kao aktivni sudionici, tada naša vizualna svemoć premješta našu osobnu realnost u nestvarnost fantomskog svijeta, tj. u svijetu kodificirane virtualnosti koja funkcionira prema našim željama i prohtjevima, tijesno graničeći s halucinacijama i snovima. Sve to polazeći s gledišta suvremenog zapadnog pojedinca koji je već reduciran na status običnog promatrača.

Ako se međutim postavljamo promatrati stvari sa strane svijeta, budući da je svijet korelat ljudskog iskustva, tada se prisustvuje jednoj drugoj vrsti promjena. Ako jedan svjetski relevantan događaj koji se dešava na jednom lokacijski točno određenom mjestu zbivanja - polazeći od unaprijed određenih premisa i posljedica koje nalaze svoju osnovu i smislenost postojanja u dubokim stratifikacijama tradicionalnih svjetskih kultura - može biti prenošen istovremeno na bilo koje mjesto ove zemaljske kugle, tada onaj događaj gubi svoju specifičnu smislenost, svoje pojedinačno ustanovljavanje, individualizaciju koja, osim što predstavlja karakteristični domet događaja, u svojoj specifičnosti sadržava one povezanosti smisla bez kojih je nemoguće percipirati i shvatiti njihov sadržaj. I s

28 G. Anders, *Die Antiquiertheit des Menschen*, I svezak: *Über die Seele im Zeitalter der zweiten industriellen Revolution* (1956). U talijanskom prijevodu: *L'uomo è antiquato*, I svezak: *Considerazioni sull'anima nell'era della seconda rivoluzione industriale*, Il Saggiatore izdanje, Milano 1963.

obzirom na to da treba platiti kako bismo vidjeli određeni događaj, kako bismo bili uvijek na vrijeme informirani o onome što se istovremeno zbiva, tada nam mora biti jasno da i svjetski događaji, ljudske nesreće postaju roba. Pa se tako i cijeli svijet preoblikuje i pojavljuje pod kategorijom potrošnje. I ako se na kraju svega shvati kako i važnost, prodornost i utjecaj određenog događaja prvenstveno ovisi o njegovoj komunikacijskoj dalekosežnosti i rasprostranjenosti, tada će se bitak stvari morati prvenstveno ogledati unutar same pojavnosti, bolje rečeno preko neograničenog umnožavanja istog i to čak u različitim kulturnim i dobnim pakiranjima ovisno o njegovoj upotrebi.

Masovni mediji jesu svijet. Pa ipak moramo na kraju istaknuti kako do danas čovjeku nije nikad omogućen jedan prisniji i ljudskiji svijet od ovoga kojeg imamo na raspolaganju zahvaljujući suvremenim sredstvima komunikacije. Međutim, ne smijemo također zaboraviti kako u tom ljudski sveobuhvatnijem i prisnijem svijetu danom nama na raspolaganje posredstvom znanstveno-tehnološkog aparata i njihovih telekomunikacijskih glasnogovornika, svijet neminovno gubi svoju osnovnu kvalitetu vanjštine u kojoj čovjek, ulazeći, iskušava ono izvorno strahopoštovanje prema tom nepoznatom svijetu, jer se on pretvara u naš svijet, od medija stavljen nama na raspolaganje za osobnu upotrebu i zloupotrebu. U stvari radi se o onom strahopoštovanju koje se – prema Aristotelu u liku theuma, kao spoj terora i znatiželje – nalazi i u osnovi samog filozofskog mišljenja, bez kojeg filozofija gubi svoju smislenost. Budući da se ovdje više ne radi o odnosu u kojem se čovjek daje svijetu jer njemu pripada i zato mu se i obraća, već o odnosu u kojem svijet pripada čovjeku, njemu je na raspolaganju pa se njemu i obraća radi vlastite zabave, vlastitog užitka, vlastite potrošnje.

To neminovno uvjetuje zakidanje vanjštine svijeta, njegovo biti drugo od onog izvornog i, neutralizirajući tako bilo koju vremensku i prostornu daljinu, nalazi svoje konkretno ostvarenje preko medija koji čine sve da svijet kao i sve stvari koje se u njemu dešavaju budu što prisnije. Ali prisnost je baš ona kategorija koja svijetu oduzima njegovu bit kao što svjetskim događajima oduzima njihovu specifičnost jer, uključen unutar medijskoga prepričavanja, svijet neminovno nestaje kao vanjska stvarnost, budući da se unutar te telekomunikacijske dimenzije svijet prikazuje u svom predodžbenom obliku, kao ljudska stvarnost, kao njegova intimnost. To novo činjenično stanje vodi do jedne relevantne antropološke promjene u liku ukidanja one primarnog životnog razlikovanja između unutrašnjeg i vanjskog svijeta, između osobnog i javnog, između privatnog i društvenog ili, drugim riječima, između duše i svijeta.

Finis gloriae mundi. Kada u predtehnološkom razdoblju svijet nije bio svima raspoloživ u svojem prikazanom totalitetu, svaka je duša gradila sebe kao odjek onog djelića svijeta od kojeg je imala iskustvo. Za svakog čovjeka taj je odjek predstavljao njegovu sudbinu. Danas, oslobođena osobnog iskustva o svijetu potrebnog za izgradnju vlastite sudbine s kojom se poistovjećuje i identificira, svaka duša koja *in nuce*²⁹, u svojoj nutрини sadržava i nosi sudbinu svakog od nas ne čini drugo doli reproducira predodžbu o svijetu koju nam mediji neprestano, hiperproduktivno prikazuju, zbog toga

29 Jame Hillman, Anima. *An Anatomy of Personified Notion*, Princeton University Press, New York 1985. Ideju duše koju je Hillman dalje obradio u knjizi: *The Soul's Code. In Search of Character and Calling*. U talijanskom prijevodu: *Il codice dell'anima. Carattere, vocazione, destino*. Adelphi izdanje, Milano 1997.

svaka pojedinačna duša ne samo da postaje istovjetna svijetu, bez ikakvog odvajanja između vlastite nutrine i svjetske vanjštine, već se i sam sadržaj psihičkog života svakog pojedinca poistovjećuje s općeprihvaćenom uobičajenom predodžbom svijeta.

Zaključak. Dakle, ne više duša i njegova pustolovina po svijetu, već duša koja se, bez ikakvog razmaka, izravno podudara sa svijetom. Drugim riječima, s onim što mediji određuju kao svijet za upotrebu za sve kategorije, vrste, dobi.

Literatura:

Anders, G., (1963.), *L'uomo è antiquato*, I svezak: *Considerazioni sull'anima nell'era della seconda rivoluzione industriale*, Il Saggiatore izdanje, Milano.

Colli, G., (1997.), *La filosofia dell'espressione*, Adelphi izdanje, Milano.

Kuhn T., (1999), *Struktura znanstvenih revolucija*. Zagreb. Naklada Jesenski i Turk.

Heidegger, M., (1973.), *In cammino verso il linguaggio*, Mursia izdanje, Milano.

Hillman, J., (1984.), *Anima. An Anatomy of Personified Notion*, Princeton University Press, New York.

Marx, K./Engels, F., (1976.), *Rani radovi* (str. 337-343). Naprijed, Zagreb.

McLuhan, M., (1967.), *Gli strumenti della comunicazione*, Il Saggiatore izdanje, Milano.

Ouspensky, P.D., (1971), *The Fourth Way*, New York: Vintage Books, Random House Edition.

Platon, *Država*, (1975.), VII knjiga, (str. 514-516). Naprijed, Zagreb; *Političar*, 304 a.

Severino, E., (1993.), *Il declino del capitalismo*, Rizzoli Milano.

Severino, E., (1998), *Il destino della tecnica*, Rizzoli, Milano

Severino, E., (2001), *La filosofia futura*, Rizzoli, Milano.

Severino, E., (2001), *La follia dell'angelo*, Rizzoli izdanje, Milano.

Watts, A. W., (2004.), *Mudrost nesigurnosti : poruka za doba tjeskobe*, Biovega, Zagreb.

Wilde, S., *Affirmations*, (1999), HAY HOUSE, INC. Carlsbad, California.

The Mass Media: Spokesmen of the Scientific and Technological Apparatus

Abstract

The dominant scientific-technological apparatus has brought the world to a big and inexorable inversion of all values, as from simple means in the hands of man; it has become a self-functioning apparatus which includes man as its official.

This matter, generalized and extended to the whole world of technique, applies also to the mass media, as their spokesman (Stuart Wilde). Mass media evolving from simple instruments and becoming a separate reality of their own. It is a radical change, as each computerized mass media represents only one part of the "web" which, in the function of "mega apparatus" or "cyberspace" , is in fact a separate world, within which there is no freedom to act, except for that of following its rules, as beforehand conditioning, just to be somebody in the world. This inversion of the media into aims clearly brings also an anthropological transformation caused by the mass media themselves.

Man, in fact, is not a "something" granted by its being; his existence in the world depends also on the way he manipulates the surrounding reality, so that not only the mass media transform themselves, but man himself does. And this happens independently on how he uses the media or on the aims he wants to achieve when using them. In fact, we are facing the birth of a new kind of man: the technological man.

Key words: *mass media, mass culture, standardization, atomization. Scientific-technological Apparatus, tautological communication, public opinion, the world as representation, world codification, media conditioning.*